

jaar
verslag
2017

Cultuur menu

STICHTING
GEZAMENLIJKE
PROJECTEN
HAAGSE
MUSEA

Een
wereld vol
museum
schatten!

Cultuurmenu
PO
2017 / 2018

Lessen met de doorgaande leerlijn kennismaken met cultureel erfgoed in 18 Haagse erfgoedinstellingen/musea voor het primair onderwijs groep 1 t/m 8 Informatie: www.cultuurmenu.nl

Fonds 1818

asn bank

Illustratie: Anne van Kesteren-Belting, Cloudbank

Inhoud

Voorwoord 3

Cultuurmenu

Inleiding 5

- 1 Samenvatting Cultuurmenu voor het primair- en voortgezet onderwijs 2017 6**
- 2 Organisatie 6**
- 3 Uitvoering 6**
  - 3.1 Aantal deelnemers Cultuurmenu Primair Onderwijs 6
  - 3.2 Werkplan Cultuurmenu 7
  - 3.3 Deelname van de scholen per jaar, per wijk 8
  - 3.4 Busvervoer en roostersysteem 13
  - 3.5 Cultuurmenu primair onderwijs, twee menu's 13
  - 3.6 Montessorischolen 13
  - 3.7 Public Relations 14
  - 3.8 Twee menu's en de leerlijn 'Kennismaken met cultureel erfgoed' 15
- 4 Evaluatieonderzoek schooljaar 2016-2017 20**
  - 4.1 Evaluatie 20
  - 4.2 Korte samenvatting evaluatierapport 2016-2017 20
  - 4.3 Busvervoer 21
- 5 Toekomst Cultuurmenu primair onderwijs 22**
  - 5.1 Doelstellingen Cultuurmenu 22
  - 5.2 Ontwikkelingen 2018-2019:
drie menu's, nieuwe cultuurmenulessen en thema's 23
  - 5.3 Verdieping van leerlijn 'Kennismaken met cultureel erfgoed' 24
  - 5.4 De gelaagdheid in de cultuurmenulessen nog even op een rij 24
  - 5.5 Vakken en bijbehorende kerndoelen waar cultuurmenulessen op aansluiten 25
  - 5.6 Montessorischolen 25
- 6 Nieuw project voor het voortgezet onderwijs: 'Cultuurmenu VO 26**
  - 6.1 Doorstart schooljaar 2017-2018 27
  - 6.2 Meerwaarde van het aanbod 30
- 7 Financiering 31**
- 8 CultuurSchakel en Cultuurmenu 32**

Samenstelling bestuur Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea

G.W.B. van Nooten, voorzitter

J.A. Smit, secretaris

R.P. Heidt, penningmeester

F. E. van der Schoot, lid

F.E.H. Visser, lid

Het bestuur heeft in 2017 regelmatig vergaderd.

Projectenbureau Haagse Musea

Projectenbureau Haagse Musea

Het bureau is gevestigd in het Museon

Stadhouderslaan 37, 2517 HV Den Haag.

De leiding van het Projectenbureau Haagse Musea is in handen van mevrouw A.M. Bal.

Voorwoord

Het bestuur van Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea biedt u hierbij het jaarverslag 2017 aan. De stichting is opgericht op 1 juli 2009 en ingeschreven bij de Kamer van Koophandel Haaglanden onder nummer 27347650.

Met ingang van 1 januari 2010 zet deze stichting de activiteiten voort die voorheen door de Vereniging Haags Museum Platform werden uitgevoerd. De stichting heeft als doel het dienen van de collectieve belangen van musea in de regio Haaglanden in de breedste zin.

Als overlegorgaan voor de directies van musea werd per 1 juli 2009 eveneens een stichting opgericht onder de naam van Stichting Directieoverleg Haagse Musea. Deze stichting is opgericht voor het stimuleren van regulier overleg tussen de directies van de Haagse musea teneinde een optimale behartiging van de gezamenlijke belangen te kunnen bewerkstelligen. Initiatieven voortkomend uit het Directieoverleg worden veelal geconcretiseerd door de Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea.

Het is weer gelukt om voor 2017 de activiteiten van de stichting sluitend te financieren. Deze activiteiten van de stichting worden voor een zeer belangrijk deel mogelijk gemaakt door tal van fondsen en sponsors. Wij zijn hen allen dank verschuldigd voor deze ondersteuning. Dit mede namens allen die deelnemen aan de activiteiten die door de stichting worden georganiseerd.

Ten slotte zijn wij een woord van dank verschuldigd aan allen die een grote inzet leveren bij de totstandkoming van onze activiteiten, in het bijzonder aan mevrouw A.M. Bal onder wiens leiding het Projectenbureau Haagse Musea van de stichting functioneert.

G.W.B. van Nooten,

Voorzitter

Cultuur menu

STICHTING
**GEZAMENLIJKE
PROJECTEN**
**HAAGSE
MUSEA**

Cultuurmenu
VO
2017 / 2018

Verruim
je blik!

Cultuurmenu VO met leerlijn 'Kunst en cultuur' en 'Mens en maatschappij'

voor het voortgezet onderwijs niveau vmbo tl en havo/vwo, klas 1 t/m 3 Informatie: www.cultuurmenu.nl/voortgezetonderwijs

Fonds 1818

Muller
fonds

Stichting
VRIJHEID

Den Haag

Illustraties: Joop van Halbeek Fotografie: Christy Hendrickx en 'Van Nieuwland Actief' Ontwerp: Christiaan Loozebeek Museum Borden aan Zee, Nationaal Archief, Museum, Museum de Oudekerkplein

Cultuurmenu

Inleiding

Het Cultuurmenu voor het primair onderwijs is een programma van de Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea. Het bestaat uit erfgoed/museumlessen van 18 musea/erfgoedinstellingen voor groep 1 tot en met groep 8 van het primair onderwijs in Den Haag. Deze lessen volgen een doorgaande leerlijn 'Kennismaken met cultureel erfgoed' en vinden plaats in Haagse erfgoedinstellingen. Ter voorbereiding en verwerking van de lessen wordt lesmateriaal voor op school verzorgd. Scholen ontvangen een rooster voor deelname aan alle Cultuurmenulessen, waarin ook het busvervoer is opgenomen.

Elk jaar bezoekt een leerling een andere erfgoedinstelling. Aan het eind van de basisschoolperiode heeft een leerling kennisgemaakt met de grote verscheidenheid aan erfgoedinstellingen in Den Haag en met diverse aspecten van het cultureel erfgoed in zijn/haar omgeving. Hiermee wordt sinds jaren een bijdrage geleverd aan een goede basis voor cultuureducatie.

Het Cultuurmenu voor het voortgezet onderwijs (Cultuurmenu VO) is een programma voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs in de regio Den Haag. Dit programma heeft het schooljaar 2017-2018 voor het eerst op kleine schaal gedraaid, aan dit programma doen 15 musea mee die in 5 menu's samenwerken. Ieder menu heeft een verdiepingsprogramma met een bepaald thema.

Achtergrondinformatie over het Cultuurmenu voor het primair - en voortgezet onderwijs wordt gegeven op de website www.cultuurmenu.nl, in het meerjarenbeleidsplan 2016-2019, de brochure van het Cultuurmenu voor het primair onderwijs 2015-2016 en 2016-2017 en de jaarverslagen. De stukken zijn op te vragen via het Projectenbureau Haagse Musea, telefoon 070-3381458, e-mail secretariaat@projectenbureauhm.nl

1 Samenvatting Cultuurmenu voor het primair- en voortgezet onderwijs 2017

In totaal hebben rond de 26.500 leerlingen van de basisscholen uit de regio Den Haag in het kalenderjaar 2017 deelgenomen (het gemiddelde van het aantal deelnemende leerlingen in 2016-2017 en 2017-2018) en voor het schooljaar 2017-2018 hebben 71 klassen zich opgegeven voor het Cultuurmenu voor het Voortgezet Onderwijs met 1.850 leerlingen. In totaal hebben circa 28.350 leerlingen meegedaan met de beide projecten.

2 Organisatie

De projectleider van het Cultuurmenu werkt intensief samen met de Werkgroep Educatie van de Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea en legt verantwoording af aan het bestuur.

De Werkgroep Educatie komt onder voorzitterschap van mevrouw J.A. Smit (bestuurslid) tweemaandelijks bijeen. In deze werkgroep participeren de educatieve afdelingen van de 18 erfgoedinstellingen die meewerken aan het Cultuurmenu.

Museumplan VOF is als externe partner bij het Cultuurmenu betrokken voor de samenstelling van de roosters voor de erfgoedinstellingen, de scholen en het busvervoer. Zij zorgt voor de logistieke organisatie. Museumplan VOF werkt nauw samen met de projectleider van het Cultuurmenu. Om de communicatie vlot te laten verlopen tussen de scholen, de erfgoedinstellingen en de busmaatschappij is er een speciale hotline voor acute zaken en een speciaal e-mailadres voor de roosterzaken ingesteld. De roosters voor de 18 erfgoedinstellingen en de scholen staan online.

3 Uitvoering

3.1 Aantal deelnemers Cultuurmenu Primair Onderwijs

Cultuurmenu Primair Onderwijs: voor het schooljaar 2016-2017 hebben 87 scholen met meerdere locaties meer dan 27.000 leerlingen opgegeven voor deelname. Voor het schooljaar 2017-2018 hebben 77 scholen met meerdere locaties 25.500 leerlingen opgegeven voor deelname. Het gemiddelde aantal leerlingen dat is opgegeven is 26.500 leerlingen.

Voor het Cultuurmenu Voortgezet Onderwijs hebben zich dit eerste schooljaar 71 klassen opgegeven met circa 1.850 leerlingen.

Scholen uit het Westland

Uit het Westland deden het schooljaar 2016-2017 in totaal 13 scholen mee. Idem in 2017-2018

Scholen uit Wassenaar en andere randgemeenten

Uit Wassenaar deden het schooljaar 2017-2018 voor het eerst 5 scholen mee en in totaal 2 scholen uit andere randgemeenten, waarvan 1 uit Leidschendam en 1 uit Zoetermeer.

3.2 Werkplan Cultuurmenu

Basis voor het Cultuurmenu voor het primair onderwijs en het nieuwe initiatief Cultuurmenu voor het voortgezet onderwijs van 2017 zijn:

- Projectplan Cultuurmenu PO van 2016-2019;
- Onderzoek en Projectplan Cultuurmenu VO 2016-2019;
- Begrotingen PO en VO voor 2017.

3.3 Deelname van de basisscholen per jaar, per wijk

X	Gestart in 2007-2008
X	Gestart in 2008-2009
X	Gestart in 2009-2010
X	Gestart in 2010-2011
X	Gestart in 2011-2012
X	Gestart in 2012-2013

X	Gestart in 2013-2014
X	Gestart in 2014-2015
X	Gestart in 2015-2016
X	Gestart in 2016-2017
X	Gestart in 2017-2018

School	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018
Centrum											
Al Qoeba basisschool	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X
Archipel	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Het Galjoen	X	X	X	X	X	X	X	X			
Meester Schabergschool	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Startpunt [1]	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Willemspark	X	X	X	X	X	X					
Yunus Emre [Monstersestraat]	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Yunus Emre [Schalk Burgerstraat]	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Jan van Nassauschool	X	X	X								
Springbok [Pretoriusstraat]	X	X									
De la Reyschool [De la Reyweg]	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X
De la Reyschool [Voorthuizenstraat]	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X
Onze Wereld		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
De Triangel		X	X	X	X	X	X	X	X		
De Zuidwal		X									
Comenius			X	X	X	X	X	X	X	X	X
Prinsehaghe			X	X	X	X	X	X	X	X	X
Startpunt [2]			X	X	X	X	X	X	X		
De Voorsprong [van Damstraat]			X	X	X	X	X	X	X	X	X
De Voorsprong [Ruysdaelstraat]			X	X	X	X	X	X	X	X	X
't Palet			X	X							
Van Ostadeschool				X	X	X	X	X	X		
Haagsche Schoolvereniging				X							
Cosmicus								X	X	X	X
Het Spectrum								X	X		
Da Costa – De Spiegel									X		
Winford										X	
Totaal Centrum	10	13	16	17	15	14	14	16	15	11	11

* ook als er meerder locaties van 1 school meedoen is het geteld als 1 school

Escamp												
P.C.Hoofdschool	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Ds. D.J. Karresschool	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Leyenburg	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
Rosa Basisschool Kootwijkstraat]	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
Rosa Basisschool [Nijkerklaan]												
De Fontein [Ypenburg]	X	X	X	X						X	X	X
De Gantel [De Mijlpaal]												
De Gantel [Waterlelie]	X	X	X	X						X	X	X
Maria Montessorischool	X	X										
Nutsschool Morgenstond	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
Petrus Dondersschool	X	X	X	X	X		X	X	X			
De Ark	X	X		X								
De Kleine Wereld [2 locaties]		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Erasmus		X	X	X	X	X	X	X	X			
Helen Parkhurst [Baambruggestraat]		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Helen Parkhurst [Den Helderstraat]												
De Jonge Wereld		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
P. Oosterleeschool		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Woonstede		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
De Zuidwester		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Prof. Mr. A. Anemaschool			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
De Wissel			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
De Vijver			X	X	X							
Tamar					X						X	
Ds.D.A. van den Boshschool						X	X	X	X	X		
Grote Beer											X	X
Totaal Escamp	10	17	18	19	16	15	16	16	18	16	14	

Haagse Hout												
Benoordenhout	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Liduina Basisschool	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Oranje Nassauschool	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
De Vuurvlinder	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Nutsschool Bezuidenhout	X	X	X	X						X	X	
Waalse Louise de Colignyschool	X	X	X	X								
Van Hoogstratenschool			X	X	X	X	X	X	X	X	X	
John F. Kennedyschool			X	X	X	X	X					
De Leeuwerikhoeve			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Het Open Venster							X	X		X		
Paschalis							X	X	X	X		
Montessorischool Waalsdorp							X	X	X			
Dr. M.M. den Hertog								X	X			
Totaal Haagse Hout	6	6	9	9	7	9	11	10	11	7	4	

School	2007/ 2008	2008/2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018
Laak											
De Baanbreker	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Dr. Willem Drees	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Het Zonnelicht [Molenwijk – Rijswijk]	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
De Ontmoeting	X	X	X	X	X					X	X
Dr. J.A. Gerth van Wijschool		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
De Kameleon		X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Prins Willem Alexanderschool		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
De Horizon			X		X	X	X	X	X	X	X
Totaal Laak	4	7	8	7	8	7	7	7	7	7	4

Leidschenveen/Ypenburg											
Christoffel	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Prinses Catharina-Amaliaschool	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
De Startbaan	X	X									
De Walvis	X	X									
Montessorischool Leidschenveen			X	X	X	X	X				
De Notenkraker			X	X	X	X	X	X	X		
Samenwerkingsschool Balans			X	X	X	X	X	X	X		
De Bras			X	X	X	X	X				
De Zonnestraal				X	X	X	X	X	X	X	X
De Fontein – Ypenburg					X		X	X	X	X	X
De Vlieger					X		X	X	X	X	
Waterland										X	
Totaal Leidschenveen/Ypenburg	4	4	6	7	9	7	8	7	7	4	2

Loosduinen											
Ds. W.E. den Hertogschool	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Nutsschool Nutshage	X	X									
De Eshof		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Houtwijk		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Koos Meinderts			X	X	X	X	X	X	X	X	X
Het Lichtbaken			X	X							
De Kleine Keizer [Alphons Diepenbrockhof]				X	X	X	X	X	X	X	X
De Kleine Keizer [Loosduinse Uitleg]				X	X	X	X	X	X	X	X
Montessorischool Houtwijk							X	X		X	X
Bohemen Kijkduin							X	X	X	X	X
De Oase									X	X	X
Totaal Loosduinen	2	4	5	6	5	5	7	7	7	8	8

Scheveningen											
De Tweemaster	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Willem de Zwijgerschool	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Het volle Leven [2e Messstraat] Het volle Leven [Rijslag]	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Nutsschool Zorgvliet	X	X	X	X	X	X	X	X			
Oranjeschool	X	X		X	X						
Annie M.G.Schmidtschool [J. De Graefflaan] Annie M.G.Schmidtschool [Van Hoornbeekstraat]		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Da Costaschool [Hollanderstraat]		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Statenkwartier			X	X	X	X	X	X	X	X	X
Nutsschool M. M. Boldingh				X							
Duinoordschool				X							
De Meerpaal					X	X	X	X	X	X	X
Eben-Haëzer								X			
De Vuurtoren									X		
Lycee Francais Vincent van Gogh									X	X	X
Totaal Scheveningen	5	7	7	10	9	8	8	10	9	7	6

Segbroek											
De Parkiet	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
De Zonnebloem	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Bavinckschool	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
De Klimop [Cartesiusstraat] De Klimop [Reaumurstraat]	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
de Heilige Hartschool		X									
Montessorischool Valkenbos			X	X	X	X	X	X	X	X	
De Drie Linden				X	X	X	X	X	X	X	
Nutsschool Laan van Poot				X							
O.G. Heldringschool					X	X	X	X	X		
Eerste Nederlandse Montessorischool						X	X	X	X		
De Vliermeent									X	X	
Europese school Den Haag									X		
Houtrust										X	X
Toermalijn										X	
Totaal Escamp	4	5	5	7	7	8	8	8	10	9	4

Speciaal onderwijs											
Cor Emousschool	X	X	X	X	X	X	X				
Merlijn	X	X									
PI-school / MKD het Kompas	X	X									
Eerste Nederlandse Buitenschool			X	X	X	X	X	X	X	X	X
Bernardusschool							X	X			
De Opperd				X	X					X	X
Pastoor van Arsschool							X				
Ivio [Instituut voor Individueel Onderwijs]								X	X		X
Inspecteur W.P. Blokpoel								X	X	X	X
Totaal speciaal basisonderwijs	3	3	2	3	3	2	4	4	3	3	4

School	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018
Gemeente Westland											
De Blinkerd – Rembrandtstraat, Monster [v/h Immanuelschool]									X	X	X
De Blinkerd – Larixlaan, Monster [v/h Ichthuschool]									X	X	X
De Regenboog, Naaldwijk									X	X	X
Prins Maurits, De Lier										X	
De Achtsprong, De Lier										X	X
Pius X, Wateringen										X	X
Eerste Westlandse Montessorischool, Monster										X	X
De Nieuwe Weg, Poeldijk										X	X
Andreashof, Kwintshul										X	X
De Zeester, Monster										X	X
Godfried Bomansschool, 's Gravenzande										X	X
Daltonschool, Poeldijk										X	X
Daltonschool, Honselersdijk										X	X
Montessorischool, Naaldwijk										X	
De Strandwacht, Naaldwijk										X	X
Totaal Gemeente Westland									3	15	13
Gemeente Wassenaar											
Nuttschool, Wassenaar											X
St. Bonifaciuschool, Wassenaar											X
Kievietschool											X
Sint Jan Baptist											X
De Herenweg											X
Totaal Gemeente Westland											5
Overige regio											
Samenwerkingsschool Emmaus, Leidschendam											X
Prins Clausschool, Zoetermeer											X
Totaal overige regio											2
Totaal Haagse scholen	48	66	76	85	79	75	83	85	87	72	57
Totaal Den Haag en omgeving	48	66	76	85	79	75	83	88	90	87	77

3.4 Busvervoer en roostersysteem

Het busvervoer wordt verzorgd door busmaatschappij BAB-VIOS Touringcars te Wateringen. Museumplan VOF maakt, in overleg met het Projectenbureau Haagse Musea, een zo optimaal mogelijk rooster.

Door zoveel mogelijk de bussen voor drie lessen (om 9.15 uur, 10.45 uur en 13.30 uur) per dag in te plannen, is het ook dit jaar gelukt de kosten van het vervoer van de leerlingen zo laag mogelijk te houden. Ook worden er bij voorkeur geen lessen gepland na april omdat het busvervoer vanaf mei tot en met juli een hoger seizoentarief kent.

De lestijden zijn het schooljaar 2017-2018 een kwartier opgeschoven om hiermee de kans op te laat komen bij de lessen met name in de spits te verlagen.

3.5 Cultuurmenu primair onderwijs, twee menu's

Het Cultuurmenu biedt de scholen jaarlijks twee menu's aan. In ieder menu is voor iedere schoolgroep een andere erfgoedinstelling terug te vinden, die aan deze groep les geeft. Iedere les heeft een eigen lesdoel en sluit aan bij diverse schoolvakken met bijbehorende kerndoelen. De menu's zijn evenwichtig samengesteld. De scholen kunnen bij inschrijving hun voorkeur aangeven voor Cultuurmenu 1 of Cultuurmenu 2. Als menu 1 volgeboekt is gaat de boeking over naar menu 2 waardoor er een 50% verdeling van de lessen bij de erfgoedinstellingen gewaarborgd wordt.

3.6 Montessorischolen

In 2009 zijn met de Montessorischolen Valkenbos en Leidschenveen afspraken gemaakt over een pilot voor deelname aan het Cultuurmenu. Deze pilot duurde drie schooljaren en is gestart in het schooljaar 2009-2010. Omdat de groepsindeling van de Montessorischolen niet goed aansluit op de groepsindeling van het Cultuurmenu, is alleen voor deze twee scholen een menu met een andere groepsindeling samengesteld. De twee scholen deden in totaal drie jaar mee, waardoor de school toch een heel menu heeft gevolgd, maar dan verspreid over meerdere jaren.

Besloten is om de Montessorischolen tegemoet te komen in hun wens lessen aan te bieden voor groep 1-2, groep 3-4-5, groep 6-7-8. Voor het schooljaar 2016-2017 is aan alle Montessorischolen in Den Haag een speciaal aangepast menu aangeboden.

3.7 Public Relations

In mei 2017 werden de brochure en affiche van het Cultuurmenu voor het schooljaar 2017-2018 naar alle Haagse basisscholen (in totaal 156) en de deelnemende erfgoedinstellingen gestuurd. In de brochure is het lesaanbod opgenomen.

De website www.cultuurmenu.nl is in 2017 aangepast aan het programma van het schooljaar. Om te kunnen meedoen aan het Cultuurmenu kunnen scholen zich binnen een aangegeven periode digitaal inschrijven op de website www.cultuurmenu.nl.

Om meer bekendheid te geven in Den Haag aan het Cultuurmenu is in 2013 een 'Cultuurmenubus' ingezet. BAB VIOS Touringcars heeft hiervoor een bus ter beschikking gesteld waarop door middel van logo's de de fondsen en sponsors van het Cultuurmenu worden vermeld. Iedere dag dat er bussen rijden voor het Cultuurmenu wordt deze bus ingezet.

In 2017 moest de Cultuurmenubus vervangen worden en is er een nieuwe bus ingezet die is voorzien van nieuwe stickers. Zie de foto.

3.8 Twee menu's en de leerlijn 'Kennismaken met cultureel erfgoed'

Aan het Cultuurmenu 2016-2017 doen 18 Haagse erfgoedinstellingen mee. Centraal in iedere cultuurmenules staat de collectie en het verhaal dat iedere deelnemende erfgoedinstelling hierbij wil vertellen, iedere les heeft een eigen lesdoel afgestemd op het schoolcurriculum van iedere groep.

Het Cultuurmenu heeft de leerlijn 'Kennismaken met cultureel erfgoed' (kerndoel 56) opgenomen, het schooljaar 2014-2015 is deze leerlijn door de Werkgroep Educatie geëvalueerd. Op basis van een vragenlijst hebben alle deelnemers van de Werkgroep Educatie een les gevolgd bij een ander museum die een groep lager les geeft. Daarnaast hebben de scholen in de evaluaties aangegeven wat ze van de leerlijn vonden. Dit heeft geresulteerd in een aantal kleine aanpassingen van de leerlijn. Sommige tussendoelen komen direct ter sprake in de museumlessen, andere tussendoelen zullen door opeenstapeling van ervaringen duidelijk worden. Andere tussendoelen zijn geherformuleerd. Op pagina 18 is de aangepaste uitwerking van de leerlijn 'Kennismaken met cultureel erfgoed' te vinden waar het schooljaar 2017-2018 mee gewerkt wordt.

Binnen de opgezette leerlijn maken de leerlingen niet alleen kennis met een grote diversiteit aan cultureel erfgoed maar ook met diverse Haagse erfgoedinstellingen.

De leerlijn is in samenwerking met alle deelnemende erfgoedinstellingen en een aantal scholen ontwikkeld. In de klankbordbijeenkomst met de scholen is tevens geïnventariseerd wat men van de opzet van de leerlijn vindt. Alle lessen zijn speciaal ontwikkeld voor het Cultuurmenu en worden niet buiten het Cultuurmenu om gegeven.

Bij het samenstellen van de menu's is gelet op:

1. wensen van de scholen, zoals het bij elkaar houden van groep 1 en 2;
2. het niveau per groep en aansluiting op de verschillende lesdoelen;
3. de leerlijn 'Kennismaken met cultureel erfgoed';
4. een evenwichtige verdeling over de twee menu's (alle soorten erfgoedinstellingen komen zoveel mogelijk in beide menu's voor);
5. busclusters die gevormd moeten worden in verband met de kosten.

Groep	Instelling		Titel les	Vakken en kerndoelen
1-2	Mauritshuis		Maurits Muis	Nederlands → 1 t/m 3, 12; Oriëntatie op jezelf en de wereld → 44; Kunstzinnige oriëntatie → 54 t/m 56.
1-2	Museum Meermanno		Lettersoep	Nederlands → kerndoel 1 en 9 Kunstzinnige oriëntatie → kerndoel 54 en 56.
3	Haags Historisch Museum		Help de grote Den-Haag-Man Groennie Gele	Nederlands → 1,2; Oriëntatie op jezelf en de wereld → tijd → 51 t/m 53; Kunstzinnige oriëntatie → 56.
4	Louwman Museum		Hoera, we hebben een auto!	Nederlands → mondeling taalonderwijs → 1, 12 Natuur en techniek → 44 Kunstzinnige oriëntatie 54, 56
5	Panorama Mesdag		Ga je mee naar de zee? Op het duin kijk je rondom je heen	Nederlands → mondeling taalonderwijs → 1 t/m 3; Oriëntatie op jezelf en de wereld → tijd → 51; Kunstzinnige oriëntatie → 55, 56.
6	Haags Gemeentearchief		Het depotmysterie	Nederlands → mondeling onderwijs → 1, schriftelijk onderwijs → 4,7; Rekenen/wiskunde → meten en metkunde → 32; Oriëntatie op jezelf en de wereld → Tijd → 51; Kunstzinnige oriëntatie → 56.
7	Archeologie		Archeologen doen meer dan graven	Nederlands → 3 t/m 5; Oriëntatie op jezelf en de wereld → 51 t/m 53 met zwaartepunt op 51; Kunstzinnige oriëntatie → 56.
7	Monumenten-zorg		S.O.S.! Een Langer Voorhout	Nederlands → 1, 4, 9, 12; Oriëntatie op jezelf en de wereld → Aardrijkskunde/ruimte → 47, 48, Geschiedenis/tijd → 51 t/m 53; Kunstzinnige oriëntatie → 56.
8	Escher in Het Paleis		Metamorphose, beweging en verandering: samen zoeken en ontdekken	Nederlands → mondeling taalonderwijs → 1 t/m 3; Oriëntatie op jezelf en de wereld → 44; Kunstzinnige oriëntatie → 55, 56.
8	Humanity House		Op de vlucht!	Nederlands → 1 t/m 3; Oriëntatie op jezelf en de wereld → mens en samenleving → 34, 37, 38, ruimte → 47, tijd → 53; Kunstzinnige oriëntatie → 54 t/m 56.

Menu 2

Groep	Instelling		Titel les	Vakken en kerndoelen
1-2	Muzee Scheve-ningen		Schelpjes verzamelen	Nederlands → mondeling taalonderwijs → 1, 12; Oriëntatie op jezelf en de wereld → mens en samenleving → 39, natuur en techniek → 40, 41; Kunstzinnige oriëntatie → 56.
1-2	Kinderboeken- museum		Een brief voor Aap	Nederlands → mondeling taalonderwijs → 1, taalbeschouwing → 12; Kunstzinnige oriëntatie → 54, 56.
3	De Mesdag Collectie		Op bezoek bij de schilder Mesdag	Nederlands → mondeling taalonderwijs → 1; Oriëntatie op jezelf en de wereld → mens en samenleving → 37, tijd → 51; Kunstzinnige oriëntatie → 55, 56.
4	Gemeentemu- seum Den Haag		Je neus achterna	Nederlands → mondeling taalonderwijs → 1, taalbeschouwing → 12; Oriëntatie op jezelf en de wereld → natuur en techniek → 44; Kunstzinnige oriëntatie → 54 t/m 56.
5	Museon		In de voetsporen van de Romeinen	Nederlands → mondeling taalonderwijs → 1, taalbeschouwing → 12; Oriëntatie op jezelf en de wereld → tijd → 52, natuur en techniek → 42, 44, 45; Kunstzinnige oriëntatie → 56.
6	Museum Beelden aan Zee		De ruimte door met beeldhouwkunst	Nederlands → 1 t/m 3; Oriëntatie op jezelf en de wereld → 37, 44; Kunstzinnige oriëntatie → 54 t/m 56.
7	Nationaal Archief		Schatgraven in het Nationaal Archief	Nederlands → 1 t/m 3; Oriëntatie op jezelf en de wereld → 50 t/m 52; Kunstzinnige oriëntatie → 54 t/m 56.
8	Museum de Gevangendoor		Vel je oordeel	Nederlands → 1 t/m 3; Oriëntatie op jezelf en de wereld → mens en samenleving → 36, 37, tijd → 51; Kunstzinnige oriëntatie → 56.
8	Humanity House		Op de vlucht!	Nederlands → 1 t/m 3; Oriëntatie op jezelf en de wereld → mens en samenleving → 34, 37, 38, ruimte → 47, tijd → 53; Kunstzinnige oriëntatie → 54 t/m 56.

Cultuurmenu doorgaande leerlijn: 'Kennismaken met cultureel erfgoed'

Kunstinzinnige oriëntatie, kerndoel 56: de leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed
 Sommige tussendoelen komen in de cultuurmenulesen direct ter sprake, andere zullen door opeenstapeling van ervaringen duidelijk worden.

* Van links naar rechts, opbouw in schooljaren. Van boven naar beneden, opbouw per les.

Groep 1-2	Groep 3-4	Groep 5-6	Groep 7-8
De leerling kan met aandacht luisteren naar verhalen die horen bij betekenisvolle voorwerpen, gebouwen, gebruiken en gebeurtenissen.	als in groep 1-2+ De leerling kan met aandacht betekenisvolle voorwerpen en gebouwen waarnemen	als in groep 3-4	als in groep 5-6
De leerling leert dat een erfgoedinstelling een instituut is waar verzamelingen aangelegd worden.	als in groep 1-2+ De leerling begrijpt dat een erfgoedinstelling zijn verzamelingen zorgvuldig beheert.	als in groep 3-4	als in groep 5-6+ De leerling leert dat een erfgoedinstelling erfgoed op allerlei manieren kan presenteren aan het publiek.
De leerling leert wat verzamelen is en leert dat andere kinderen ook verzamelingen hebben.	als in groep 1-2+ De leerling leert dat je verzamelingen kunt bewaren en waarom dit belangrijk is.	als in groep 3-4+ De leerling leert over de eigenschappen van materialen en materiaalbewerking.	als in groep 5-6
De leerling ervaart en begrijpt dat voorwerpen/objecten een verhaal met zich mee dragen.	als in groep 1-2+ De leerling kent de relatie tussen vorm en functie van sommige voorwerpen uit het verleden.	als in groep 3-4+ De leerling leert dat het van belang is om erfgoedbronnen als belangrijke informatiedragers (verhalen) te behouden, omdat erfgoed ons veel leert over het heden en het verleden in relatie tot onze toekomst.	als in groep 5-6

receptie

<p>De leerling kan verhalen rond kunst- en/of (natuur) historische voorwerpen koppelen aan zijn eigen belevingswereld.</p>	<p>als in groep 1-2+ De leerling kan zich creatief uiten naar aanleiding van voorwerpen en gebouwen.</p>	<p>als in groep 3-4+ De leerling leert goed naar erfgoed te kijken en dit te verwerken in een opdracht (tekenen, vragen beantwoorden, verhaal schrijven).</p>	<p>als in groep 5-6+ De leerling leert zijn/haar verbeelding te gebruiken bij voorwerpen, documenten, gebouwen en personen.</p>
<p>De leerling vertelt over zijn eigen verzameling.</p>	<p>als in groep 1-2+ De leerling kan zich voorstellen waarom het belangrijk is om voorwerpen te bewaren.</p>	<p>als in groep 3-4+ De leerling denkt na over de eigenschappen van materialen van erfgoed en kan ze met waarde en respect behandelen.</p>	<p>als in groep 5-6+ De leerling begrijpt dat een erfgoedinstelling voorwerpen verzamelt, bewaart en presenteert.</p>
<p>De leerling kan zijn ervaringen verwerken in een werkstuk (b.v. een tekening, een verhaal vertellen etc.)</p>	<p>als in groep 1-2</p>	<p>als in 3-4</p>	<p>als in 5-6</p>
<p>De leerling bekijkt/bespreekt op eenvoudige wijze een aantal (erfgoed) objecten. Wat is het, waarvoor wordt het gebruikt, wat kun je ermee.</p>	<p>als in groep 1-2+ De leerling ervaart wat de inhoudelijke waarde van objecten is zowel voor hem persoonlijk als in algemene zin.</p>	<p>als in groep 3-4+ De leerling is in staat om verschillende objecten te vergelijken op basis van vorm, functie en (inhoud) materiaaleigenschappen.</p>	<p>als in groep 5-6+ De leerling leert het erfgoed (de objecten en/of de collectie) in verbinding brengen met zichzelf/de eigen actualiteit.</p>
<p>De leerling leert dat erfgoed bestaat uit verschillende collecties en objecten waar betekenisvolle verhalen aan verbonden zijn, die ook altijd met haar/hemzelf te maken hebben.</p>	<p>als in groep 1-2+ De leerling leert dat er verschillende soorten erfgoedinstellingen zijn die dit erfgoed bewaren.</p>	<p>als in groep 3-4+ De leerling kan erfgoed op een geordende manier analyseren en bekijken en daardoor beter begrijpen en doorgronden.</p>	<p>als in groep 5-6+ De leerling leert onderzoek te doen naar een object of een serie objecten uit de collectie.</p>
<p>productie</p>	<p>reflectie</p>		

4 Evaluatieonderzoek schooljaar 2016-2017

4.1 Evaluatie

De Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea en de deelnemende erfgoedinstellingen hebben afgesproken dat jaarlijks een onderzoek zal worden uitgevoerd naar de resultaten en de effecten van het Cultuurmenu, met als doel de kwaliteit van het aanbod en de vraag te bewaken en zo nodig te verbeteren. In de Werkgroep Educatie is vastgesteld dat dit onderzoek zich in ieder geval moet richten op:

- inhoud en doorlopende leerlijn;
- inschrijvingen/deelnamecijfers in relatie tot de gestelde streefcijfers;
- spreiding van deelname aan het Cultuurmenu naar wijken en schooltypes;
- veranderingen met betrekking tot het totaal aantal museumbezoeken door scholen/schoolgroepen als gevolg van het Cultuurmenu;
- het organisatorisch functioneren van het Cultuurmenu en de tevredenheid van scholen daarover.

4.2 Korte samenvatting evaluatierapport 2016-2017

Op de website www.cultuurmenu.nl staan twee evaluatieformulieren, één voor de directie/cultuurcoördinator van de school en één voor de leerkracht. Als een leerkracht een evaluatieformulier heeft ingevuld, gaat hiervan een kopie naar de desbetreffende erfgoedinstelling en naar het Projectenbureau Haagse Musea, waardoor directe terugkoppeling kan plaatsvinden. Het evaluatieformulier ingevuld door de directie/cultuurcoördinator gaat naar het Projectenbureau Haagse Musea.

Dit schooljaar zijn de evaluatieformulieren door 205 leerkrachten ingevuld en 16 directies/cultuurcoördinatoren.

De algemene conclusie kan getrokken worden dat het Cultuurmenu in 2016/2017 weer met een goed is beoordeeld door de leerkrachten en de cultuurcoördinatoren. Opvallend is dat de 205 respondenten de cultuurmenulessen een goede score geven op alle vragen over de inhoud van de cultuurmenulessen. De beoordeling wordt gebruikt om het Cultuurmenu te blijven optimaliseren. De mening van de scholen is van wezenlijk belang voor de verdere ontwikkeling van het Cultuurmenu. Naast het beoordelen van ieder schooljaar worden er ook altijd vragen over de toekomst gesteld op de klankbordvergadering. Het evaluatieonderzoek voor 2016-2017 is uitgevoerd door Mevr. L. Wielders, specialist museumeducatie.

Het volledige evaluatierapport is digitaal op te vragen bij het Projectenbureau, secretariaat@projectenbureauhm.nl

4.3 Busvervoer

Het Projectenbureau Haagse Musea heeft regelmatig contact met de busmaatschappij en Museumplan (roostermakers voor de scholen, de busmaatschappij, musea en erfgoedinstellingen). Het is belangrijk het busvervoer zo efficiënt mogelijk te laten verlopen. Gedurende het schooljaar 2017-2018 is gebleken dat de scholen tevreden zijn over het busvervoer, maar door de toenemende drukte tijdens de spits kwamen groepen soms te laat. De lestijden zijn daarom aangepast en een kwartier opgeschoven, hierdoor zullen de groepen beter op tijd bij de lessen komen. De communicatie tussen de scholen, Museumplan, BAB-VIOS (busmaatschappij) en de instellingen over het aantal te vervoeren leerlingen en de logistiek verloopt goed.

5 Toekomst Cultuurmenu primair onderwijs

5.1 Doelstellingen Cultuurmenu

De leerling ervaart door het volgen van de cultuurmenulessen, dat een erfgoedinstelling een plek is waar:

- mensen elkaar kunnen ontmoeten;
- je ervaringen kunt uitwisselen;
- je kunt nadenken en met elkaar in gesprek gaan over maatschappelijk relevante kwesties;
- je vragen mag stellen en kritisch mag zijn;
- je uitgedaagd wordt om creatief te denken;
- mogelijkheden zijn tot discussie en reflectie.

De erfgoedinstellingen die meedoen aan het Cultuurmenu willen ook bereiken dat leerlingen:

- de verscheidenheid en rijkdom van het cultureel erfgoed binnen hun eigen stad en leefomgeving waarnemen en beleven;
- door het volgen van de cultuurmenulessen geïnspireerd raken en enthousiast worden, zodat ze zich op cultureel gebied verder kunnen ontwikkelen;
- ontdekken dat erfgoedinstellingen centra zijn waar ze ook de boeiende, leuke en plezierige kanten van kunst en cultuur kunnen ontdekken en beleven;
- op bijzondere locaties komen waar ze merken dat de verhalen en feiten van een collectie met die plek verbonden zijn, maar ook met hun eigen kennis en ervaringen.
- vaker in schoolverband naar een erfgoedinstelling gaan en hiermee een kans krijgen die ze van huis uit niet altijd kan worden aangeboden. Veel kinderen komen zelfs de wijk waar ze wonen niet uit;
- echte ervaringen krijgen, oog in oog staan in een erfgoedinstelling met kunst en erfgoedvoorwerpen en de verhalen die hierbij horen geeft leerlingen een waardevolle ervaring. Dit is een andere ervaring dan bijvoorbeeld het waarnemen van kunst- en cultuurinformatie via een digibord op school.

Tot slot willen we bereiken dat wij als erfgoedinstellingen structureel samenwerken met de scholen, zodat het inhoudelijk programma van het Cultuurmenu blijft aansluiten op het schoolcurriculum en bij de vakken die op school behandeld worden. De doelstellingen worden ieder jaar geactualiseerd. Zo zal in de nabije toekomst filosoferen met kinderen met kunst en cultuur een accent binnen de cultuurmenulessen krijgen.

5.2 Ontwikkelingen 2018-2019: drie menu's, nieuwe cultuurmenulesen en thema's

Van twee naar drie menu's

In het schooljaar 2017-2018 werd zoals altijd gewerkt met twee menu's. Vanaf de volgende schooljaren wordt gewerkt met drie menu's. Er is een uitbreiding met twee musea: Museum Bredius en het Fotomuseum Den Haag. De menu's zien er als volgt uit:

Menu voor de groepen 1-2 (kleutergroepen)	
groep 1-2	A) Mauritshuis
Groep 1-2	B) Kinderboekenmuseum
Groep 1-2	C) Muzee Scheveningen

MENU 1	Instelling
Groep 3	Haags Historisch Museum
Groep 4	Museum Meermanno
Groep 5	Panorama Mesdag
Groep 6	Monumentenzorg
Groep 7	Fotomuseum Den Haag
Groep 8	Escher in Het Paleis

MENU 2	Instelling
Groep 3	De Mesdag Collectie
Groep 4	Gemeentemuseum Den Haag
Groep 5	Museon
Groep 6	Museum Bredius
Groep 7	Nationaal Archief
Groep 8	Humanity House

MENU 3	Instelling
Groep 3	Museon
Groep 4	Louwman Museum
Groep 5	Museum Beelden aan Zee
Groep 6	Museum de Gevangenpoort
Groep 7	Archeologie
Groep 8	Haags Gemeentearchief

De school geeft de voorkeur aan:

- 1) voor museum A of B of C voor de groepen 1-2
- 2) voor menu 1 of 2 of 3 voor groep 3 t/m 8

Thema's in de lessen vanaf 2017-2018

De musea zullen aangeven welke thema's tijdens de les aan de orde komen. Bij het voorbereiden van de lessen kan hierdoor de aandacht rondom dit thema breder worden gemaakt. Als de groep bijvoorbeeld naar het Louwman Museum gaat, kan er aandacht besteed worden aan het thema vervoer tijdens de lessen op school. In het lesmateriaal worden hiervoor tips opgenomen. De museumlessen worden hierdoor meer ingebed op school tijdens de lessen.

De volgende thema's kunnen in de lessen voorkomen: wonen, voedsel/voeding, kleding, omgeving/stad/dorp, vervoer, natuur, dieren, feesten, tradities, jaargetijden, milieu, oorlog/vrede/mensenrechten, religie, burgerschap, communicatie, social media, nieuws, kunst, muziek, vroeger/nu/toekomst;

Deze themalijst is samengesteld in samenwerking met de Werkgroep Educatie en een aantal scholen.

5.3 Verdieping van leerlijn 'Kennismaken met cultureel erfgoed'

Vanaf de eerste start van het Cultuurmenu, bijna vijftien jaar geleden, is de doorgaande leerlijn opgenomen 'Kennismaken met cultureel erfgoed'. Deze doorgaande leerlijn wordt de komende jaren in samenspraak met de deelnemende scholen verbeterd en verder uitgebouwd, zoals dat in het verleden voortdurend is geschied.

Voor 2014 en volgende jaren is een richtlijn samengesteld door het Projectenbureau Haagse Musea en leden van de Werkgroep Educatie voor de verdere ontwikkeling/opzet van deze leerlijn. Met ingang van het schooljaar 2014-2015 werden binnen de twee menu's die aan de scholen werden aangeboden nieuwe cultuurmenulesen gemaakt en bij het maken van de lessen worden de aanpassingen voor de leerlijn opgevolgd. Binnen de twee menu's wordt in iedere les het vak 'Kunstzinnige oriëntatie' met het bijbehorende kerndoel 56 opgenomen. Per groep zijn kernbegrippen en tussendoelen geformuleerd om dit einddoel te halen. Deze kernbegrippen en tussendoelen worden opgenomen in de cultuurmenulesen en ook in het verwerkende en voorbereidend lesmateriaal. Het schooljaar 2018-2019 worden in de drie menu's nieuwe lessen aangeboden waarbinnen de leerlijn ook is opgenomen.

5.4 De gelaagdheid in de cultuurmenulesen nog even op een rij

Iedere cultuurmenules is samengesteld met:

- de input die de scholen hebben gegeven naar aanleiding van de evaluaties, klankbordvergadering en apart belegde bijeenkomsten;
- de eigen missie van iedere deelnemende erfgoedinstelling, het verhaal (over de collectie) dat centraal staat in de cultuurmenules;

- een lesdoel;
- aansluiting bij diverse schoolvakken en kerndoelen en een thema overzicht
- het gezamenlijk Cultuurmenu-einddoel de leerlijn 'Kennismaken met cultureel erfgoed' dat als volgt is geformuleerd: 'Met het Cultuurmenu willen we bereiken dat kerndoel 56 van het vak Kunstzinnige oriëntatie wordt behaald'. Omschrijving kerndoel 56: de leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. Door het volgen van een heel menu verwerven de leerlingen gedurende hun basisschoolperiode kennis over de diversiteit aan erfgoedsoorten en cultureel erfgoed.

5.5 Vakken en bijbehorende kerndoelen waar cultuurmenulesen op aansluiten

Naast 'Kunstzinnige oriëntatie' ligt er ook een accent op het vak Nederlands met keuze uit bijbehorende kerndoelen (1 t/m 12). Andere vakken worden optioneel opgenomen in de cultuurmenulesen omdat binnen het Cultuurmenu een grote diversiteit vertegenwoordigd is van soorten erfgoedinstellingen: kunsthistorisch, natuurhistorisch, media en cultuur, historisch, wereldoriëntatie etc. Vaak zijn kerndoelen 54 en 55 van Kunstzinnige oriëntatie van toepassing maar ook andere vakken met bijbehorende kerndoelen zijn van toepassing, zoals 'Oriëntatie op jezelf en de wereld' met bijbehorende kerndoelen 34 t/m 39 (mens en samenleving, natuur en techniek, ruimte en tijd). Verder staat het iedere erfgoedinstelling vrij bij het maken/geven van de cultuurmenules om andere vakken te integreren, bijvoorbeeld bewegingsonderwijs, rekenen of wiskunde met bijbehorende kerndoelen.

5.6 Montessorischolen

Vanaf het schooljaar 2014-2015 blijft er voor de Montessorischolen wel een speciaal aanbod staan, maar de lessen voor de Montessorischolen worden binnen het reguliere systeem van het Cultuurmenu aangeboden. Alle erfgoedinstellingen zijn inmiddels in staat voor de samengestelde groepen (onder-, midden- en bovenbouw) lessen aan te bieden. Voor de Montessorischolen houdt dit in dat er steeds per school drie erfgoedinstellingen de lessen aanbieden binnen het bestaande menu, volgens dit systeem is een betere verdeling van de lessen onder de erfgoedinstellingen mogelijk.

6 Nieuw project voor het voortgezet onderwijs: 'Cultuurmenu VO'

Het 'Cultuurmenu VO' is een nieuw project voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. In januari 2015 is gestart met een onderzoek naar uitbreiding van het Cultuurmenu: de opzet van een aangepast menu naar de brugklassen van het voortgezet onderwijs. De kosten voor het onderzoek werden gesponsord door de BAB VIOS Touringcars. In juni 2014 is een stagiaire hiermee gestart en in januari 2015 is Mevr. L. Wielders betrokken bij dit onderzoek.

CULTUURMENU VO LEERLIJN KUNST EN CULTUUR					
klas	schooljaar	Leergebied kunst en cultuur kerndoel 48 t/m 52			
	Havo/VWO	VMBO/tl	Menu A	Menu B	Menu C
1	1	1	Muzee Scheveningen	Kinderboekenmuseum	Escher in Het Paleis
2	2	2	Panorama Mesdag	Museum Meermanno	De Mesdag Collectie
3	3	3	Beelden aan Zee	Gemeentemuseum Den Haag	Mauritshuis
			gezamenlijk onderwerp:	gezamenlijk onderwerp:	gezamenlijk onderwerp:
			beeldende kunst, verzamelen, Scheveningen	toegepaste en autonome kunst, wat is het verschil?	meesterwerk en vakmanschap In de kunst
			Kerndoelaccent: 48, 50, 51	kerndoelaccent: 48, 50, 51	kerndoelaccent: 50, 52

CULTUURMENU VO LEERLIJN MENS EN MAATSCHAPPIJ					
klas	schooljaar		Leergebied Mens en maatschappij kerndoel 36 t/m 46		
	Havo/VWO	VMBO/tl	Menu D	Menu E	
1	1	1	Afdeling Archeologie & Natuur- en Milieueducatie	Museum de Gevangenpoort	
2	2	2	Haags Gemeentearchief	Museum	
3	3	3	Haags Historisch Museum	Nationaal Archief	
			gezamenlijk onderwerp:	gezamenlijk onderwerp:	
			de geschiedenis bewaren, rondom de Hofvijver	oorlog, vrede en mensenrechten	
			kerndoel accent: 39, 40	kerndoel accent: 47	

Door middel van een pilot is in december 2016 onderzocht of hetgeen is bedacht aansluit bij de wensen van de scholen. Drie scholen uit Den Haag: Christelijk College De Populier, Lyceum Ypenburg en scholengemeenschap Zuid-West College deden mee met 24 klassen. De klassen hebben bij twee menu's, met in totaal zes musea, de lessen met rondleiding, workshop en/of onderzoek gevolgd. Het evaluatierapport van de pilot verscheen eind februari 2017. Op basis van de uitkomsten is de inhoudelijke opzet van het project verder uitgebouwd en aangepast. De deelnemende scholen gaven allen een goede beoordeling en op basis hiervan viel het besluit door te starten met het project.

Na afsluiting van het onderzoek en de pilot is door het Projectenbureau Haagse Musea het project verder ontwikkeld: Haagse musea/erfgoedinstellingen geven erfgoedlessen, die aansluiten op de leergebieden 'kunst en cultuur' en 'mens en maatschappij'. Deze lessen worden aangeboden in verschillende kleine menu's voor klas 1 tot en met 3 op twee niveaus, voor vmbo tl en havo/vwo. In ieder menu bieden drie musea/erfgoedinstellingen een les aan met rondleiding/onderzoek/workshop. Het Cultuurmenu VO biedt een leerlijn met een meer verdiepende menustructuur. Aan dit programma doen 15 musea mee die in vijf menu's samenwerken. Ieder menu heeft een verdiepingsprogramma met een bepaald thema.

6.1 Doorstart schooljaar 2017-2018

Bereik scholen

Het Cultuurmenu VO is aangeboden aan scholen uit Delft, Den Haag, Leidschendam/Voorburg, Pijnacker/Nootdorp, Rijswijk en Wassenaar. Aan alle scholen uit deze gemeenten is een vooraankondiging gestuurd en later de brochure, zowel via het Projectenbureau als via een bepaalde adressenorganisatie. Overige acties waren onder andere, belrondes naar alle scholen en het versturen van persberichten. Er is hard gewerkt aan het bijeenbrengen van een adressenbestand en er is getracht niet alleen van de CKV en kunst-docenten, maar ook de docenten van de vakken mens en maatschappij een bestand op te bouwen. Dit vraagt de nodige investering en tijd.

Het heeft geresulteerd in 71 reserveringen. Duidelijk is wel dat de meeste boekingen worden gedaan door de CKV en kunstdocenten. Er ligt dus een uitdaging om de andere vakleerkrachten van het VO te gaan bereiken. Het resultaat voor dit eerste opstartjaar is goed. Scholen kunnen boeken tot en met half april 2018, daarna sluit de inschrijving voor dit schooljaar, vanaf mei 2018 kan er voor het volgende schooljaar ingeschreven worden. Dan wordt het nieuwe programma aangeboden voor 2018-2019.

Voor dit volgende schooljaar worden alle lessen ook aangeboden aan alle niveaus binnen het vmbo. Daarnaast komt er een menu bij met het Museon, Monumentenzorg van de Gemeente Den Haag en het Haags Historisch Museum over 'migratie, samenleving en burgerschap'. Binnen de leerlijn 'Mens en Maatschappij' zijn er dan drie menu's evenals bij de leerlijn 'Kunst en Cultuur'.

De Gemeente Den Haag en CultuurSchakel hebben aangegeven interesse te hebben in samenwerking betreffende dit project. Gesprekken hierover worden gevoerd.

Cultuurmenu VO leerlijn 'Kunst en cultuur'

niveau vmbo tl en havo/vwo, klas 1 t/m 3

Per cultuurmenules VO zijn er 4 competenties. Sommige tussendoelen komen in de lessen direct ter sprake, andere zullen door opeenstapeling van ervaringen duidelijk worden.

	klas 1	klas 2	klas 3
competentie	kijken, luisteren	als in klas 1 +	als in klas 1 en 2 +
definitie	de leerling maakt kennis met kunst en cultuuruitingen van professionele kunstenaars	de leerling leert dat er samenhang is binnen kunst en cultuur en vergelijkt historische verschillen in tijd en cultuur met de huidige tijd	de leerling kan kunst en cultuur in een maatschappelijke context plaatsen
erfgoedlocatie	de leerling maakt kennis met cultureel erfgoed uit zijn leefomgeving [het museum dat wordt bezocht], kan kenmerken van cultuuruitingen herkennen en benoemen	de leerling verwondert zich, maakt kennis met de drijfveren en identiteit van kunstenaars en spiegelt dit aan zijn eigen leven/identiteit	de leerling ontdekt aan de hand van de opgedane ervaringen in de vorige lessen steeds meer dat kunst en cultuur dwarsverbanden aangaat binnen maatschappelijke thema's en ontdekt de bredere context

	klas 1	klas 2	klas 3
competentie	onderzoeken, beschouwen, analyseren, verslag doen	als in klas 1 +	als in klas 1 en 2 + interpreteren
definitie	de leerling kan in een creatief proces een opdracht uitwerken door een bepaald thema te verkennen / de leerling leert waar te nemen, creatief te denken, doet nieuwe ideeën op	de leerling kan zich meer verdiepen in een bepaald thema	de leerling onderzoekt verschillende mogelijkheden en oplossingen van een opdracht in de verwerking van een thema / de leerling ervaart actuele waarden in kunst en cultuur
erfgoedlocatie	de leerling werkt tijdens de les samen met medeleerlingen aan een opdracht binnen een bepaald creatief proces en ontdekt dat er verschillende manieren/ invalshoeken zijn om naar kunst en cultuur te kijken	de leerling verruimt zijn blik vanuit zijn eigen wereld door in aanraking te komen met werk van kunstenaars	de leerling ontdekt dat kunst en cultuur vaak gaat om actuele gebeurtenissen in de maatschappij en leert dat het een afspiegeling kan zijn van de maatschappij

	klas 1	klas 2	klas 3
competentie	produceren, presenteren	als in klas 1 +	als in klas 1 en 2 +
definitie	de leerling kan alleen of met een groepje aan een opdracht werken.	de leerling kan interpreteren en eigen gevoelens en ervaringen gebruiken in een opdracht	de leerling kan uitdrukking geven aan eigen gevoelens en ervaringen, vormgeven aan verbeelding en kan communiceren door middel van woord, beeld en lichaamstaal
erfgoedlocatie	de leerling maakt (zelfstandig of met een groepje) een werk of een opdracht waarbij hij zijn eigen ervaring kan weergeven	de leerling werkt aan eigen kunstzinnige vermogen in de opdracht die hij krijgt en voert deze zelfstandig uit of met een groepje en kan het vervolgens samen met het groepje bekijken	de leerling ontdekt door het maken van een werk/ opdracht dat hij zelf ook in staat is een (actueel) thema/ onderwerp op een kunstzinnige manier uit te werken en kan dit bij anderen onder de aandacht brengen

	klas 1	klas 2	klas 3
competentie	reflecteren, evalueren	als in klas 1 +	als in klas 1 en 2 +
	de leerling kan in eigen bewoordingen weergeven wat hij heeft ervaren	de leerling kan cultuuruitingen van zichzelf presenteren en toelichten	de leerling kan van zichzelf en anderen interpreteren en waarderen, kan keuze toelichten
erfgoedlocatie	de leerling kan een reflectie geven van keuzes en ervaringen en kan dit delen met de groep of met een klein groepje / de leerling laat zien hoe hij het creatieve proces heeft doorlopen en kan zijn eigen gevoel en ervaring weergeven	de leerling kan verslag doen van zijn ervaringen alleen of in een groepje / de leerling wordt gestimuleerd om eigen, verschillende mogelijkheden te bedenken en alleen of samen met medeleerlingen keuzes te maken	de leerling begrijpt dat kunst en cultuur onderdeel zijn van het leven en uitdrukking geven aan allerlei maatschappelijke en persoonlijke uitingen

Cultuurmenu VO leerlijn 'Mens en maatschappij'

niveau vmbo tl en havo/vwo, klas 1 t/m 3

Per cultuurmenules VO zijn er 4 competenties. Sommige tussendoelen komen in de lessen direct ter sprake, andere zullen door opeenstapeling van ervaringen duidelijk worden.

	klas 1	klas 2	klas 3
competentie	kijken, luisteren	als in klas 1 +	als in klas 1 en 2 +
definitie	de leerling maakt kennis met erfgoedobjecten en historische bronnen en kan zich verwonderen over het andere en het eigene	de leerling ziet grotere verbanden	als in klas 1 en 2
erfgoedlocatie	de leerling kan objecten en bronnen plaatsen in de historische of geografische context, maakt kennis met de verhalen die hier bij horen / de leerling maakt kennis met de diversiteit van het historische bronnenmateriaal	de leerling ontdekt in welke erfgoedinstelling welk bronmateriaal bewaard wordt / de leerling kan de verhalen verbinden met zichzelf	de leerling kan de verhalen een plaats geven in een groter geheel/bredere context / de leerling leert door te kijken en te observeren informatie uit bronnen te halen

	klas 1	klas 2	klas 3
competentie	onderzoeken, ervaren, leren analyseren, verslag doen	als in klas 1 +	als in klas 1 en 2 + interpreteren
definitie	de leerling kan een eenvoudige opdracht uitwerken door een bepaald thema te verkennen en leert dat je gebeurtenissen kunt zien vanuit verschillende perspectieven en ervaart hoe de betrokken erfgoedinstellingen hun werk doen.	de leerling leert waar te nemen, objectief te denken, zonder direct oordeel, doet nieuwe ideeën op / de leerling leert dat je verschillende bronnen moet raadplegen om het verhaal kloppend te maken	de leerling weet onderscheid te maken in informatie voor derden / de leerling weet elke vormen van erfgoedpresenteren er zijn / kent de doelstellingen van drie verschillende organisaties en weet welke verschillen en overeenkomsten er zijn
erfgoedlocatie	de leerling leert diverse bronnen te gebruiken	de leerling weet bronnenmateriaal te interpreteren	de leerling weet welke verschillen en overeenkomsten er zijn; de leerling kan het bronnenmateriaal inzetten en gebruiken

	klas 1	klas 2	klas 3
competentie	keuzes maken, produceren, presenteren	als in klas 1 +	als in klas 1 en 2 +
definitie	de leerling kan zelfstandig of in een groepje aan een opdracht werken / kan daarbij keuzes maken op basis van het geleerde / de leerling kan dit presenteren	als in klas 1	als in klas 1 en 2
erfgoedlocatie	de leerling laat zien hoe hij het proces heeft doorlopen, zijn eigen persoonlijke betrokkenheid staat centraal, stelt vragen, kan zich inleven vanuit eigen situatie, vormt zich een mening	de leerling leert hoofd- en bijzaken te onderscheiden en dat je een onderzoek vanuit verschillende invalshoeken kunt doen	als in klas 1 en 2 / de leerling kan zijn meningsvorming onderbouwen / de leerling kan de juiste keuzes maken uit de informatiebronnen om tot de kerninformatie te komen

	klas 1	klas 2	klas 3
competentie	reflecteren, evalueren, meningsuiting vormen	als in klas 1 +	als in klas 1 en 2 +
definitie	De leerling kan een mening vormen over het geleerde en zijn mening verwoorden aan klasgenoten en de docent	als in klas 1	de leerling kan eerder gevonden bronnen verwerken tot een presentatie / de leerling leert dat je in deze ergoedinstellingen onderzoek kunt doen, zowel op historisch als maatschappelijk gebied
erfgoedlocatie	de leerling leert werken met bronnen en onderzoeks-objecten / krijgt een kader waarbinnen hij de wereld om zich heen beter begrijpt	de leerling weet welke informatie waardevol is om later te presenteren	de leerling leert dat het bewaren van (historisch) erfgoed van betekenis is voor het krijgen van kennis en inzicht

6.2 Meerwaarde van het aanbod

Kinderen van 12 t/m 15 jaar komen vanuit huis over het algemeen niet vaak in een museum, door een aanbod te maken in klassenverband komen ze er wel via de school. De meerwaarde van dit menusysteem voor de klassen in de onderbouw is dat er een samenhangend aanbod komt met een leerlijn. De museumlessen sluiten aan op het leergebied en de vakken die in het leerjaar behandeld worden: waaronder kunst en cultuur en geschiedenis en maatschappijleer. Ook is er (de mogelijkheid tot) busvervoer. De erfgoedlessen van dit project sluiten zo veel mogelijk aan op de leefwereld van de leerlingen.

Doordat het in een menuvorm wordt aangeboden komen de leerlingen vaker naar het museum en vindt er een stapeling (verdieping) plaats van kennis en beleving.

Erfgoededucatie geeft leerlingen de kans hun kennis en beoordelingsvermogen verder te ontwikkelen, dit draagt bij aan zelfontplooiing. Om te kunnen functioneren in een complexe en dynamische samenleving is creativiteit, kritisch en analytisch denken, een eigen mening kunnen vormen en goed kunnen communiceren nodig. Erfgoedonderwijs reikt de leerlingen hiervoor

waardevolle elementen aan. Op de website www.cultuurmenu/voortgezetonderwijs is meer informatie te vinden.

7 Financiering

Het Cultuurmenu voor het primair onderwijs is gedurende het boekjaar financieel mogelijk gebleven door intensief te zoeken naar ondersteuning van fondsen en sponsors. Er moesten extra inspanningen worden geleverd omdat de Gemeente Den Haag dit jaar voor het eerst geen ondersteuning gaf (zie punt 8 over CultuurSchakel). Voor het kalenderjaar 2017 is het Cultuurmenu Primair Onderwijs financieel gesteund door:

- Fonds 1818
- ASN Bank
- August Fentener van Vlissingen Fonds
- Charity Stichting Rob Beers
- Cultuurweb
- M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting
- Prins Bernard Cultuurfonds
- Stichting Boschuyzen
- Stichting Dorodarte
- Stichting F.S. Tijnstra
- Stichting St. Nicolaas Gasthuis
- Stichting Turbulent
- Van Stee Stichting
- Weeshuis der Doopsgezinden
- W.M. de Hoop Stichting

Voor het schooljaar 2017–2018 is het Cultuurmenu voor het voortgezet onderwijs financieel gesteund door:

- Fonds 1818
- Fonds Schiefbaan Hovius
- Charity Stichting Rob Beers
- Gemeente Den Haag
- Gilles Hondius Foundation
- Hendrik Muller Fonds
- Madurodam Kinderfonds
- M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting
- Rabobank
- Stichting Boschuyzen
- Stichting Dorodarte
- V Fonds

Het financieel overzicht over 2017 is voorzien van een bestuursverklaring.

8 CultuurSchakel en Cultuurmenu

CultuurSchakel is het onafhankelijke kenniscentrum en de culturele bemiddelingsorganisatie voor cultuuronderwijs en amateurkunst in Den Haag en houdt zich onder andere bezig met het opzetten van leerlijnen (o.a. leerlijnen erfgood, muziek, theater, literatuur, media, dans, beeldend). Het aanbod staat in de door hen ontwikkelde Haagse Ladekast. Dit wordt gefinancierd door het Fonds voor Cultuurparticipatie en de Gemeente Den Haag. CultuurSchakel heeft de Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea gevraagd te onderzoeken of het mogelijk is het Cultuurmenu (of een Cultuurmenu extra) te laten aansluiten op de leerlijn erfgood. Na diverse gesprekken is geconcludeerd door CultuurSchakel dat, gezien het feit dat het Cultuurmenu uit een menu-aanbod bestaat, het niet mogelijk is te participeren in de Haagse Ladekast. De cultuurmenulessen mogen wel afzonderlijk in de Haagse Ladekast aangeboden worden, maar dan valt de structuur van het Cultuurmenu uiteen. De Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea heeft besloten nogmaals met de Gemeente Den Haag hierover te gaan praten. Voorlopig gaan beide organisaties een eigen weg.

De Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea zou het op prijs stellen als het Cultuurmenu voor het primair onderwijs in het aanbod van CultuurSchakel meegenomen kan worden (kennismaken met cultureel erfgood), zodat scholen dan ook in aanmerking komen voor een extra vergoeding van € 5,00 per leerling.

CultuurSchakel heeft aangegeven interesse te hebben in samenwerking als het gaat om het Cultuurmenu voor het voortgezet onderwijs.

Colofon

Uitgave van

Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea

Stadhouderslaan 37

2517 HV Den Haag

Postbus 30313

2500 GH Den Haag

T. 070 338 14 58

Tekst: Sandra Bal, hoofd Projectenbureau Haagse Musea

Redactie: Bestuur Stichting Gezamenlijke Projecten
Haagse Musea, Projectenbureau Haagse Musea

Fotografie: Haagse Musea/archieven en Chelsey Honders

Ontwerp: Eindeloos, Vivienne van Leeuwen

Illustraties: Josje van Koppen

Oplage: 150

Datum: maart 2018

Met dank aan:

Fonds 1818

Den Haag

asn bank

W.M. DE HOOP STICHTING

GRAVIN VAN BYLANDT
STICHTING

Hendrik
Muller
fonds

STICHTING
BOSCHUYSEN

Van Stee Stichting

Stichting Dorodarte

Financiering onderzoek Cultuurmenu voor voortgezet onderwijs in Den Haag

Escher in Het Paleis
Lange Voorhout 74
2514 EH Den Haag
070-3000053 (Monique Veldhoven)
mveldhoven@escherinhetpaleis.nl
www.escherinhetpaleis.nl

Gemeente Den Haag
Afdeling Monumentenzorg en Welstand
Spui 70, 2511 BT Den Haag
070-3534083 (Elise Mutter)
monumentenzorg@denhaag.nl
www.monumentenzorgdenhaag.nl

Dienst Stadsbeheer
Afdeling Archeologie
Prins Hendrikstraat 39
2518 HH Den Haag
070-3536639 (Renie Heije)
renie.heije@denhaag.nl
www.denhaag.nl/archeologie

Haags Gemeentearchief
Spui 70
2511 BT Den Haag
070-3537041 (Sanderijn Schuur)
sanderijn.schuur@denhaag.nl
www.gemeentearchief.denhaag.nl

Gemeentemuseum Den Haag
Stadhouderslaan 41
2517 HV Den Haag
070-3381120 (Marieke van Dijk)
educatie@gemeentemuseum.nl
www.gemeentemuseum.nl

Haags Historisch Museum
Korte Vijverberg 7
2513 AB Den Haag
070-3123065 (Marieke van Os-Lustig)
educatie@haagshistorischmuseum.nl
www.haagshistorischmuseum.nl

Humanity House
Prinsengracht 8
2512 GA Den Haag
070-3100053 (Jolijn Fortmann)
educatie@humanityhouse.org
www.humanityhouse.org

Kinderboekenmuseum
Prins Willem-Alexanderhof 5
2595 BE DEN HAAG
070-3339631 (Jessica Bruil)
groepsbezoek@kinderboekenmuseum.nl
www.kinderboekenmuseum.nl

Louwmanmuseum
Leidsestraatweg 57
2594 BB Den Haag
070-3047372 (Debby van Rijswijk)
d.vanrijswijk@louwmanmuseum.nl
www.louwmanmuseum.nl

Mauritshuis
Plein 29
2511 CS Den Haag
070-3023436 (Jacqueline de Wit)
educatie@mauritshuis.nl
www.mauritshuis.nl

De Mesdag Collectie
Laan van Meerdervoort 7f
2517 AB Den Haag
Tel +31 (0)70 362 14 34
educatie@demesdagcollectie.nl

Museon
Stadhouderslaan 37
2517 HV Den Haag
070-3381463 (Marjolijn Janssen)
educatie@museon.nl
www.museon.nl

Museum de Gevangenpoort
Buitenhof 33
2513 AH Den Haag
070-3460861 (Wilma Mekking)
info@gevangenpoort.nl
www.gevangenpoort.nl

Museum Meermanno
Prinsessegracht 30
2514 AP Den Haag
070-3462700 (Winnifred Dijkstra)
dijkstra@meermanno.nl
www.meermanno.nl

Museum Beelden aan Zee
Harteveltstraat 1/boulevard
2586 EL Scheveningen
070-3589076 (Maartje van der Weerd)
educatie@beeldenaanzee.nl
www.beeldenaanzee.nl

Muzee Scheveningen
Neptunusstraat 92
2586 GT Scheveningen
070-3500830 (Patty Dempser)
p.dempser@muzee.nl
www.muzee.nl

Nationaal Archief
Prins Willem-Alexanderhof 20
2595 BE Den Haag
06-55267929 (Ellen Loozen)
educatie@nationaalarchief.nl
www.nationaalarchief.nl

Panorama Mesdag
Zeestraat 65
2518 AA Den Haag
070-3106665 (Marije Beckers)
info@panorama-mesdag.com
www.panorama-mesdag.nl

